

CONSTITUȚIA FRANCEZĂ ȘI
TRATATUL DE LA LISABONA: BIS
IDEM

Conf. univ. Didier BLANC
Laboratorul Versailles Instituții publice
Universitatea din Versailles

Rezumat: *Tratatul de la Lisabona a motivat o revizuire a Constituției contemporane cu o profundă reorganizare a textului fondator din cea de-a Cincea Republică. Cu această ocazie, privilegiile Parlamentului francez au fost consolidate pe un plan dublu: un control al dreptului derivat; un drept de veto pentru dreptul primar. Din examinarea acestui dispozitiv constituțional sub influență europeană reiese stângăcia constituenților și dorința sa de a limita incidentele convenționale privind norma constituțională. Acționând astfel, el nu face decât să reproducă același comportament observat în 2005 odată cu revizuirea prealabilă a ratificării „tratatului constituțional” : bis in idem.*

Cuvinte cheie: *Tratat, Consiliu constituțional, Constituția franceză, Parlamentul, drept de veto*

Intrarea în vigoare a tratatului de la Lisabona la 1 decembrie 2009 a avut ca și consecință aducerea simultană de modificări Constituției franceze din 4 octombrie 1958, instaurând cea de-a Cincea Republică. Acestea au fost realizate cu scopul de a permite exact ratificarea în Franța a tratatului semnat la Lisabona la 13 decembrie 2007, împrumutând o cale balizată de la tratatul de la Maastricht, precedând faptul că este o revizuire a Constituției.

De la crearea Uniunii Europene din 1992, Constituția franceză a făcut obiectul a patru revizuri constituționale, toate dictate de contrarietăți existente între tratatul european susceptibil de a fi ratificat și dispozițiile constituționale. Ratificarea tratatului de la Maastricht a motivat legea constituțională nr. 92-554 din 25 iunie 1992¹, modificarea sa făcută de tratatul de la Amsterdam, legea

LA CONSTITUTION FRANÇAISE ET LE
TRAITE DE LISBONNE : BIS IDEM

Maître de conférences Didier BLANC
Laboratoire Versailles Institutions publiques
Université de Versailles

Résumé: *Le traité de Lisbonne a motivé une révision de la Constitution contemporaine d'un profond remaniement du texte fondateur de la Vème République. A cette occasion, les prérogatives du Parlement français ont été renforcées sur un double plan : un contrôle du droit dérivé ; un droit de veto sur le droit primaire. De l'examen de ce dispositif constitutionnel sous influence européenne ressortent la maladresse du constituant et sa volonté de limiter les incidences conventionnelles sur la norme constitutionnelle. En agissant de la sorte, il ne fait que reproduire le comportement observé en 2005 lors de la révision préalable à la ratification du « traité-constitutionnel » : bis in idem.*

Mots clés: *Traité, Conseil constitutionnel, Constitution française, Le Parlement, droit de veto*

L'entrée en vigueur du traité de Lisbonne le 1er décembre 2009 a eu pour conséquence d'apporter simultanément des modifications à la Constitution française du 4 octobre 1958 instaurant la Vème république. Celles-ci ont été réalisées afin de permettre précisément la ratification en France du traité signé à Lisbonne le 13 décembre 2007 en empruntant une voie balisée depuis le traité de Maastricht, précédée qu'elle est d'une révision de la Constitution.

Depuis la création en 1992 de l'Union européenne, la Constitution française a fait l'objet de quatre révisions constitutionnelles, toutes dictées par des contrariétés existant entre le traité européen susceptible d'être ratifié et les dispositions constitutionnelles. La ratification du traité de Maastricht a motivé la loi constitutionnelle n°92-554 du 25 juin 1992³¹, sa modification par le traité d'Amsterdam, la loi constitutionnelle n°99-49 du 25 janvier 1999³²

constituțională din 25 ianuarie 1999² în timp ce tratatul care stabilește o Constituție pentru Europa (numit aici tratat-constituțional) care se substituie tratatelor existente stă la originea legii constituționale nr. 2005-204 din 1 martie 2005³. În sfârșit, îi datorăm tratatului de la Lisabona, care modifică la rândul său tratatele precedente, căruia îi revine calificarea de tratat modificator, ultima revizuire sub influență europeană conținută în legea constituțională din 2 februarie 2008⁴. În esență, conținutul acestor revizuii apare în capitolul XV al Constituției „Uniunii Europene”.

Fiecare dintre aceste revizuii decurge direct din jurisprudența Consiliului constituțional abilitat în virtutea articolului 54 C care examinează dacă un „angajament internațional conține o clauză contrară Constituției”. Într-un asemenea caz, ratificarea sa „nu poate interveni decât după o revizuire a Constituției. Aceste contrarietăți se bazează pe o jurisprudență constantă care se sprijină pe trei constatări: angajamentul subscris conține „o clauză contrară Constituției”, repune „în cauză drepturile și libertățile garantate din punct de vedere constituțional”⁵ sau pricinuieste un prejudiciu „condițiilor esențiale de exercitare a suveranității naționale”⁶.

Pentru a exista un schimb între Consiliul constituțional și constituent, ultimul trebuie să se limiteze în cea mai mare parte a timpului la revizuirea Constituției *a minima* urmând cazurile de contrarietate relevate de Consiliul constituțional⁷. Revizuirea prealabilă ratificării tratatului de la Lisabona nu face nicio excepție de la regulă. Totuși, fără a avea vreo legătură prin ratificare cu un tratat european, constituentul a decis, câteva luni mai târziu, să modifice din nou dispozitivul consacrat Uniunii Europene, cu ocazia revizuirii ample consacrate modernizării instituțiilor la 23 iulie 2008⁸. Apropierea mare dintre cele două revizuii separate doar de șase luni subliniază puternic lacunele și imperfecțiunile primei opere constituente. Remarca se potrivește atât pentru controlul parlamentar al dreptului derivat (I) cât și pentru veto-ul parlamentar al dreptului primar (II).

tandis que le traité établissant une Constitution pour l'Europe (ci-après traité-constitutionnel) se substituant aux traités existants est à l'origine de la loi constitutionnelle n°2005-204 du 1er mars 2005³³. Enfin on doit au traité de Lisbonne, modifiant à son tour les traités antérieurs, lui valant la qualification de traité modificatif, la dernière révision sous influence européenne contenue dans la loi constitutionnelle du 2 février 2008³⁴. Pour l'essentiel, la teneur de ces révisions figure dans le titre XV de la Constitution « De l'Union européenne ».

Chacune de ces révisions découle directement de la jurisprudence du Conseil constitutionnel habilité en vertu de l'article 54 C à examiner si un « engagement international comporte une clause contraire à la Constitution ». En pareil cas, sa ratification « ne peut intervenir qu'après une révision de la Constitution ». Ces contrariétés reposent sur une jurisprudence constante s'appuyant sur trois constatations : l'engagement souscrit contient « une clause contraire à la Constitution », remet « en cause les droits et libertés constitutionnellement garantis »³⁵ ou porte atteinte « aux conditions essentielles d'exercice de la souveraineté nationale »³⁶.

De sorte qu'un échange existe entre le Conseil constitutionnel et le constituant, ce dernier se bornant la plupart du temps à réviser *a minima* la Constitution suivant les cas de contrariété relevés par le Conseil constitutionnel³⁷. La révision préalable à la ratification du traité de Lisbonne n'échappe pas à la règle. Toutefois, sans être lié par la ratification d'un traité européen, le constituant a décidé quelques mois plus tard de modifier à nouveau le dispositif consacré à l'Union européenne à l'occasion de l'ample révision consacrée à la modernisation des institutions le 23 juillet 2008³⁸. La grande proximité entre les deux révisions séparées par à peine six mois souligne en creux les lacunes et imperfections de la première oeuvre constituante. La remarque vaut aussi bien pour le contrôle Parlementaire du droit dérivé (I) que pour le veto Parlementaire du droit primaire (II).

I – Controlul parlamentar al dreptului derivat al Uniunii

Controlul parlamentar al dreptului derivat introdus în 1992 nu a încetat să evolueze în sensul consolidării sale odată cu revizuirile constituționale și convenționale. În primă instanță, el apare sub forma unei participări limitate a Parlamentului francez la legislația europeană (A), apoi, a doua oară, sub forma unei supravegheri a respectării principiului de subsidiaritate de către aceeași legislație (B).

A) Participarea limitată a Parlamentului francez la legislația europeană

Dezvoltarea instituțională a Comunităților europene, consecutivă semnării tratatului de la Maastricht, a avut repercusiuni importante asupra ordinului constituțional francez. Ea dezvăluie o inovație la originea căreia se găsește Adunarea națională: articolul 88-4 C. Acesta prevede în esență că guvernul comunică adunărilor textele comunitare care conțin dispoziții de natură legislativă în sens de drept intern, acestea putând adopta apoi o rezolvare care, dacă nu e legată de guvern, constituie expresia formală de preocupări parlamentare.

Așa cum Parlamentul francez participă modest la funcția legislativă comunitară, el se și forțează să-și intensifice influența în favoarea fiecărei revizuirii constituționale. În 2008, această dorință este dublu concretizată.

În primul rând, constituentul din luna februarie efectuează o aliniere a dreptului constituțional la dreptul Uniunii. Articolul 289-3 TFUE inovează prevăzând că „Actele juridice adoptate de procedura legislativă ordinară constituie acte legislative”. Așa cum articolul 88-4 C duce la inovare, reținând că „Guvernul supune Adunării naționale și Senatului (...) proiecte legislative europene ». Dacă domeniul articolului 88-4 C nu este înțeles din cauza acestei „amenajări redacționale”, nu ne rămân decât ca termenii folosiți să dezvăluie o „revizuire/revoluție (...) de amploare, Statele

I – Le contrôle parlementaire du droit dérivé de l’Union

Le contrôle Parlementaire du droit dérivé introduit en 1992 n’a eu de cesse d’évoluer dans le sens de son renforcement au gré des révisions constitutionnelles et conventionnelles. Dans un premier temps, il apparaît sous la forme d’une participation limitée du Parlement français à la législation européenne (A), puis dans un second temps sous celle d’une surveillance du respect du principe de subsidiarité par cette même législation (B).

A) La participation limitée du Parlement français à la législation européenne

Le développement institutionnel des Communautés européennes, consécutif à la signature du traité de Maastricht a eu d’importantes répercussions sur l’ordre constitutionnel français. Il débouche sur une innovation à l’origine de laquelle se trouve l’Assemblée nationale : l’article 88-4 C. Celui-ci prévoit en substance que le gouvernement communique aux assemblées les textes communautaires comportant des dispositions de nature législative au sens du droit interne, celles-ci pouvant ensuite adopter une résolution, qui, si elle ne lie pas le gouvernement, constitue l’expression formelle des préoccupations Parlementaires.

De sorte que le Parlement français participe modestement à la fonction législative communautaire. Aussi s’efforce-t-il d’intensifier son influence à la faveur de chaque révision constitutionnelle. En 2008, cette volonté s’incarne doublement.

En premier lieu, le constituant du mois de février procède à un alignement du droit constitutionnel sur le droit de l’Union. L’article 289-3 TFUE innove en prévoyant que « Les actes juridiques adoptés par procédure législative ordinaire constituent des actes législatifs ». De sorte que l’article 88-4 C est également conduit à innover en retenant que « le Gouvernement soumet à l’Assemblée nationale et au Sénat (...) les projets d’actes législatifs européens ». Si le domaine de l’article 88-4 C ne se trouve pas

membre evitând din 1957 orice referire la „lege”⁹.

În schimb, revizuirea din 2008 extinde domeniul articolului 88-4 în două maniere. Pe de o parte, cea realizată în februarie înlătură „(în sfârșit) referirea la „dispoziții de natură legislativă” care nu avea niciun sens în contextul european și care continua să participe la rezervarea vocii reprezentanților poporului privind subiecte importante”¹⁰. Pe de altă parte, cea din iulie oferă adunărilor posibilitatea de a vota rezolvări privind „orice document care provine dintr-o instituție a Uniunii Europene”¹¹. Pentru aceste documente, guvernul nu are nicio obligație de transmitere, ele pot fi aduse la cunoștința parlamentarilor direct de către instituțiile europene. Din cele spuse de senatori, „această extindere este deja tradusă în activitățile europene ale Senatului”¹².

În al doilea rând, constituentul din iulie 2008 creează un organ parlamentar specializat în probleme europene. El transformă delegațiile parlamentare pentru Uniunea Europeană¹³, de origine legislativă, în „comisie însărcinată cu afacerile europene”¹⁴. Această ameliorare organică de funcționare a articolului 88-4 C era dorită de mai mulți ani, dar se lovea de opoziția comisiilor permanente invidioase pe competențele lor¹⁵. Din acest motiv, comisia afacerilor europene nu participă la imitația lor de elaborare a legii. Astfel, articolul 88-4 C nu trebuie să fie citit după augmentarea numărului de comisii permanente percepută ca o consolidare a prejudiciilor Parlamentului. În principal, este vorba despre aceste organe specializate în afaceri europene pentru a primi o desemnare comparabilă cu omologările lor, numite în general „comisii”¹⁶. Precizarea dusă în capitolul XV al Constituției are și ea ca efect constituționalizarea existenței lor. Fără a ignora aducerea noului dispozitiv al articolului 88-4 C, ea se analizează ca fiind dincoace de articolul 88-6 care instaurează un control parlamentar inedit de principiul subsidiarității asupra legislației europene.

étendu en raison de cet «aménagement rédactionnel»³⁹, il n'en demeure pas moins que les termes employés témoignent d'une «révision/révolution (...) de taille», les Etats membres évitant depuis 1957 toute référence à la «loi»⁴⁰.

En revanche la révision de 2008 étend le domaine de l'art. 88-4 de deux manières. D'une part, celle réalisée en février éradique «(enfin) la référence aux "dispositions de nature législative" qui n'avait aucun sens dans le contexte européen, et qui continuait de participer à la mise à l'écart de la voix des représentants du peuple sur des sujets d'importance»⁴¹. D'autre part, celle de juillet offre la possibilité aux assemblées de voter des résolutions sur «tout document émanant d'une institution de l'Union européenne»⁴². Pour ces documents, aucune obligation de transmission ne pèse sur le gouvernement, ils peuvent être portés à la connaissance des Parlementaires directement par les institutions européennes. De l'aveu des sénateurs, «cet élargissement s'est d'ores et déjà traduit dans les activités européennes du Sénat»⁴³.

En second lieu, le constituant de juillet 2008 crée un organe Parlementaire spécialisé dans les questions européennes. Il transforme les délégations Parlementaires pour l'Union européenne⁴⁴, à l'origine législative, en «commission chargée des affaires européennes»⁴⁵. Cette amélioration organique du fonctionnement de l'article 88-4 C était souhaitée depuis plusieurs années, mais butait chaque fois sur l'opposition des commissions permanentes jalouses de leurs compétences⁴⁶. Pour cette raison, la commission des affaires européennes ne participe pas à leur imitation à l'élaboration de la loi. Aussi, l'article 88-4 C ne doit pas être lue à l'aune de l'augmentation du nombre de commissions permanentes perçue comme un renforcement des prérogatives du Parlement. Il s'agit principalement pour ces organes spécialisés dans les affaires européennes de recevoir une désignation comparable à leurs homologues, généralement nommés «commissions»⁴⁷. La précision apportée dans le titre XV de la Constitution a également pour effet de constitutionnaliser leur existence. Sans

B) Controlul parlamentar pentru respectarea principiului de subsidiaritate de către legislație europeană.

Protocolul nr. 2 privind aplicarea principiilor de subsidiaritate și de proporționalitate anexate la tratate conferă Parlamentelor naționale puterea de a controla respectarea principiului de subsidiaritate. Ele datorează această funcție sursei de legitimitate pe care o depozitează. Așa cum descrie protocolul nr. 2, controlul declanșat de adunări se descompune în trei pași independenți, nu neapărat succesivi. Primul constă în facultatea pentru „orice Parlament național sau orice cameră a unuia dintre aceste Parlamente (...) de a calcula într-un termen de șase săptămâni data de transmitere a unui proiect de act legislativ european”, de a „adresa președinților Parlamentului european, Consiliului și Comisiei, o opinie argumentată care să expună motivele pentru care se estimează că proiectul în cauză nu este în conformitate cu principiul de subsidiaritate”. Acest termen de opt săptămâni corespunde termenului minim prevăzut de articolul 4 al protocolului nr. 1, în timpul căruia Consiliul trebuie să se abțină de la pronunțare¹⁷. Apoi, instituțiile destinate „țin cont de opiniile argumentate”, ceea ce nu repune în cauză libertatea lor de apreciere. În ciuda acestora, Comisia va lua într-adevăr în considerare raporturile de forță din sânul Consiliului, fondate pe pozițiile Parlamentelor naționale.

Acest control individual exercitat în același timp din motive politice și juridice se poate dubla în cel de-al doilea pas într-un control colectiv. În ipoteza în care opiniile argumentate sunt emise de „cel puțin un terț al ansamblului de voci atribuite Parlamentelor naționale (...) proiectul va trebui reexaminat”. Reexaminarea consecutivă la dorința unui terț al Parlamentelor naționale implică o obligație de mijloc, nu de rezultat din moment ce instituțiile în cauză au de ales între trei opțiuni tradiționale: menținerea oricărui proiect, modificarea sau retragerea lui. Oricare ar fi soluția aleasă, ea trebuie să fie argumentată. La

méconnaître la portée du nouveau dispositif de l'article 88-4 C, elle s'analyse comme étant en deçà de celle de l'article 88-6 instaurant un inédit contrôle Parlementaire du principe de subsidiarité sur la législation européenne.

B) Le contrôle parlementaire du respect du principe de subsidiarité par la législation européenne

Le protocole n°2 sur l'application des principes de subsidiarité et de proportionnalité annexé aux traités confère aux Parlements nationaux le pouvoir de contrôler le respect du principe de la subsidiarité. Ils doivent cette fonction à la source de légitimité dont ils sont les dépositaires. Tel que décrit par le protocole n°2, le contrôle déclenché par les assemblées se décompose en trois temps, indépendants, non nécessairement successifs. Le premier réside dans la faculté pour « tout Parlement national ou toute chambre de l'un de ces Parlements (...) dans un délai de six semaines à compter de la date de transmission d'un projet d'acte législatif européen », d' « adresser aux présidents du Parlement européen, du Conseil et de la Commission un avis motivé exposant les raisons pour lesquelles il estime que le projet en cause n'est pas conforme au principe de subsidiarité ». Ce délai de huit semaines correspond au délai minimum prévu par l'article 4 du protocole n°1, durant lequel le Conseil doit s'abstenir de se prononcer⁴⁸. Ensuite, les institutions destinataires « tiennent compte des avis motivés », ce qui ne remet pas en cause leur liberté d'appréciation. Malgré tout, la Commission prendra vraisemblablement en considération les rapports de force au sein du Conseil, fondés sur les positions des Parlements nationaux.

Ce contrôle individuel exercé pour des raisons à la fois politiques et juridiques peut se doubler dans un deuxième temps d'un contrôle collectif. Dans l'hypothèse où les avis motivés sont émis par « au moins un tiers de l'ensemble des voix attribuées aux Parlements nationaux (...) le projet doit être réexaminé ». Le réexamen consécutif à la volonté d'un tiers des Parlements nationaux, implique une obligation de moyen,

sfârșitul acestui control preventiv, *ex ante*, sunând o „alertă precoce”, un control *ex post* este posibil.

În sfârșit, în cel de-al treilea pas, orice adunare poate lua inițiativa de a angaja un control jurisdicțional, sesizând, prin intermediul guvernului său, Curtea de justiție în privința unui recurs de anulare motivat de violarea principiului de subsidiaritate. Angajarea acestei acțiuni conținoase este independentă de exprimarea sau neexprimarea unei opinii argumentate, control jurisdicțional nefiind condiționat de realizarea sa. În rest, recursul respectă regulile de drept comun. Natura acestui control este considerată ca făcând parlamentarii să se bazeze pe elemente exclusiv juridice și mărturisește prevalența dreptului. Rămâne la latitudinea fiecărui Stat să traducă în în ordinul său juridic ansamblul de mecanisme propice respectării subsidiarității.

Constituentul francez a ales să se inspire din articolul 88-4 C pentru redactarea articolului 88-6. C intrat în vigoare la 1 decembrie 2009. Acest articol conține două alineate, permițând adoptarea de către Adunarea națională, respectiv de către Senat a unei opinii argumentate, sub formă de rezolvare și informarea Curții de justiție prin intermediul guvernului, după aceleași forme. Intervenția autonomă a Adunării naționale sau a Senatului rezultă dintr-o alegere făcută de constituent, protocolul lăsând deschisă calitatea autorității la inițiativa controlului jurisdicțional: un Parlament sau oricare dintre camerele sale. Această a doua cale a fost reținută pentru că ea răspunde mai bine motivărilor autorilor tratatului de la Lisabona, dorind să nu amestece în Parlamentele bicamerale aprecierea camerelor înalte și joase, sensibilitatea lor putând varia în funcție de legitimitatea lor. Senatul, reprezentant al colectivităților teritoriale în virtutea articolului 24 C, poate să adopte individual o opinie argumentată sau să-și folosească dreptul de recurs. De altfel, articolul 88-6 C merge dincolo de protocolul nr. 2, prevăzând informarea guvernului cu ajutorul emiterii de opinii motivate. În rest, dispozitivul său seamănă cu cel al articolului 88-4 C. Ca și

non de résultat, puisque les institutions concernées ont le choix entre trois options traditionnelles : maintenir tel quel le projet, le modifier ou le retirer. Quelle que soit la solution choisie, elle doit être motivée. A l'issue de ce contrôle préventif, *ex ante*, sonnante une « alerte précoce », un contrôle *ex post* est possible.

Enfin, dans un troisième temps, toute assemblée peut prendre l'initiative d'engager un contrôle juridictionnel, en saisissant, par l'intermédiaire de son gouvernement, la Cour de justice d'un recours en annulation motivé par la violation du principe de subsidiarité. L'engagement de cette action contentieuse est indépendant de l'expression ou non d'un avis motivé, le contrôle juridictionnel n'étant pas conditionné par sa réalisation. Pour le reste, le recours obéit aux règles de droit commun. La nature de ce contrôle est censée conduire les Parlementaires à se fonder sur des éléments exclusivement juridiques et témoigne de la prévalence du droit. Il appartient à chaque Etat de traduire dans son ordre juridique l'ensemble des mécanismes propices au respect de la subsidiarité.

Le constituant français a choisi de s'inspirer de l'article 88-4 C dans sa rédaction de l'art. 88-6. C entré en vigueur le 1er décembre 2009. Cet article comporte deux alinéas, permettant respectivement l'adoption par l'Assemblée nationale ou le Sénat d'un avis motivé, sous forme de résolution et la saisine de la Cour de justice par l'intermédiaire du gouvernement, selon les mêmes formes. L'intervention autonome de l'Assemblée nationale ou du Sénat résulte d'un choix fait par le constituant, le protocole laissant ouvert la qualité de l'autorité à l'initiative du contrôle juridictionnel : un Parlement ou chacune de ses chambres. Cette seconde voie a été retenue car elle répond mieux aux motivations des auteurs du traité de Lisbonne, souhaitant ne pas mêler, dans les Parlements bicaméraux, l'appréciation des chambres haute et basse, leur sensibilité pouvant varier en fonction de leur légitimité. Le Sénat, représentant des collectivités territoriales en vertu de l'article 24 C, peut à titre individuel adopter un avis motivé ou faire jouer son droit de recours. Par ailleurs, l'article 88-6 C va au-delà du protocole

în cazul celui din urmă, exprimarea parlamentară ia formă unei rezolvări care aduce o opinie argumentată, ne legându-și destinatarii. În schimb, recursul la rezolvări este mai contestabil atunci când este vorba despre informarea Curții de justiție pentru că este sigur că guvernul lucrează în virtutea unei competențe legate.

Paralela cu dispozitivul articolului 88-4 se impune și din cauza trimiterii la regulamentul interior al fiecărei adunări. De fapt, articolul 88-6 C nu reglementează toate aspectele referitoare la mecanismul descris de protocol, el păstrează autonomia fiecărei adunări. Pentru a face asta, el face o trimitere la regulamentul interior al fiecărei adunări pentru a defini „modalitățile de inițiativă și de discuție”¹⁸. Această reformă regulamentară se referă și la constituirea veto-ului parlamentar de drept primar.

II – Veto-ul parlamentar de drept primar

Constituția sporește puterile Parlamentului francez sub efectul constrângerilor politice interne sau juridice europene. Primele stau la originea introducerii articolului 88-5 C referitor la ratificarea tratatelor de adeziune (A), ultimele stau la originea articolului 88-7 C referitor la modificarea regulilor de adoptare a actelor de drept derivat (B).

A) Parlamentul, din nou cenzor al tratatelor de aderare

Supunerea în 2005 a ratificării tratatului constituțional pe calea referendumului stă la originea unui dispozitiv sinuos: articolul 88-5 C. În principal dictat de considerațiile politicilor interne, era vorba atunci de disocierea dezbaterii referendare de cea a aderării Turciei cu scopul de a facilita aprobarea populară, articolul 88-5 C va mobiliza dublu constituentul.

În primul rând, la momentul introducerii sale de către revizuirea

n°2 en prévoyant l'information du gouvernement s'agissant de l'émission des avis motivés. Pour le reste, son dispositif est calqué sur celui de l'article 88-4 C. Comme pour ce dernier, l'expression Parlementaire prend la forme d'une résolution portant avis motivé, ne liant pas ses destinataires. En revanche, le recours aux résolutions est plus contestable s'agissant de la saisine de la Cour de justice puisqu'il est certain que le gouvernement œuvre en vertu d'une compétence liée.

Le parallèle avec le dispositif de l'article 88-4 C s'impose également en raison du renvoi au règlement intérieur de chaque assemblée. En effet, l'article 88-6 C ne règle pas tous les aspects relatifs au mécanisme décrit par le protocole, il entend préserver l'autonomie de chaque assemblée. Pour ce faire, il opère un renvoi au règlement intérieur de chaque assemblée pour définir les « modalités d'initiative et de discussion »⁴⁹. Cette réforme réglementaire vise également à donner corps au veto Parlementaire du droit primaire.

II – Le veto parlementaire du droit primaire

La Constitution accroît les pouvoirs du Parlement français sous l'effet de contraintes politiques internes ou juridiques européennes. Les premières sont à l'origine de l'introduction de l'article 88-5 C relatif à la ratification des traités d'adhésion (A), les secondes de celle de l'article 88-7 C relatif à la modification des règles d'adoption d'actes de droit dérivé (B).

A) Le Parlement à nouveau censeur des traités d'adhésion

La soumission en 2005 de la ratification du traité-constitutionnel par la voie référendaire est à l'origine d'un dispositif tortueux : l'article 88-5 C. Principalement dicté par des considérations de politiques internes, il s'agissait alors de dissocier le débat référendaire de celui de l'adhésion de la Turquie afin de faciliter l'approbation populaire, l'article 88-5 C va doublement mobiliser le constituent.

En premier lieu, au moment de son insertion, par la révision constitutionnelle de mars 2005, il s'agit

constituțională din martie 2005, era vorba de caracterul obligatoriu al organizării unui referendum pentru ratificarea tratatelor de aderare la Uniunea Europeană urmate de negocierile decise după 1 iulie 2004¹⁹. Această precizie cronologică are o motivație dublă: excluderea din domeniul articolului 88-5 a tratatelor de aderare încheiate în termenii negocierilor deja începute²⁰; supunerea aderării Turciei la referendum. Ar fi fost mai rațional să punem în aplicare articolul 88-5 începând cu data revizuirii, fără efect retroactiv, doar în acest caz, articolul 88-5 C ar fi omis aderarea Turciei, Consiliul european de la Bruxelles (16 și 17 decembrie 2004) pronunțându-se pentru deschiderea negocierilor de aderare la 3 octombrie 2005.

Președintele Republicii de la acea vreme (Jacques Chirac) a dorit acest articol 88-5 mai ales pentru că se angajase la o întâlnire franco-germană la Strasbourg, la 1 octombrie 2004, să supună aderarea Turciei poporului francez. Noul dispozitiv creează pentru Președintele Republicii o competență legată din momentul în care va fi vorba de ratificarea unui tratat de aderare în timp ce el dispune până atunci de o putere discreționară, având de ales între o ratificare parlamentară și una referendară în virtutea articolului 11 C. Această bază juridică a fost utilizată în acest scop doar în 1972 în momentul primei extinderi²¹. Acest precedent a ghidat autorii proiectului de revizuire în redactarea articolului 88-5 C fără a putea îndepărta toate criticile la adresa sa.

Exprimarea directă a suveranității naționale se făcea în detrimentul reprezentanților săi: parlamentarii, proiectul legii de ratificare a tratatului de aderare care scăpa de examinarea lor²². Acesta era chiar mai dăunător întrucât guvernul putea face o declarație urmată de o dezbatere în fața adunărilor la imitarea procedurii înscrise în articolul 11²³. Ansamblul acestor motive și riscul care făcea această dispoziție să meargă spre perspectivele de extindere a Uniunii militau pentru o rectificare a articolului 88-5 C al cărui „caracter eminent circumstanțial” nu scăpa nimănui²⁴.

de rendre obligatoire l'organisation d'un référendum pour la ratification des traités d'adhésion à l'Union européenne issus de négociations décidées après le 1er juillet 2004⁵⁰. Cette précision chronologique a une double motivation : exclure du domaine de l'article 88-5 les traités d'adhésion conclus au terme de négociations déjà entamées⁵¹ ; soumettre l'adhésion de la Turquie à référendum. Il aurait été plus rationnel de donner effet à l'article 88-5 C à partir de la date de révision, sans effet rétroactif, seulement dans ce cas, l'adhésion de la Turquie aurait échappé à l'article 88-5 C, le Conseil européen de Bruxelles (16 et 17 décembre 2004), s'étant prononcé pour l'ouverture des négociations d'adhésion le 3 octobre 2005.

Cet article 88-5 C a été voulu par le Président de la République de l'époque (Jacques Chirac), en particulier parce qu'il s'était engagé lors d'une rencontre franco-allemande à Strasbourg, le 1er octobre 2004, à soumettre l'adhésion de la Turquie au peuple français. Le nouveau dispositif crée à la charge du Président de la République une compétence liée dès qu'il s'agira de ratifier un traité d'adhésion alors qu'il disposait jusque là d'un pouvoir discrétionnaire, ayant le choix entre une ratification Parlementaire ou référendaire en vertu de l'article 11 C. Cette base juridique a été utilisée à cet effet uniquement en 1972 lors du premier élargissement⁵². Ce précédent a guidé les auteurs du projet de révision dans la rédaction de l'article 88-5 C sans que soit pour autant écartée toutes critiques à son encontre.

L'expression directe de la souveraineté nationale se faisait au détriment de ses représentants : les Parlementaires, le projet de loi de ratification du traité d'adhésion échappant à leur examen⁵³. Ceci était d'autant plus dommageable que le gouvernement n'était pas tenu de faire une déclaration suivie d'un débat devant les assemblées à l'imitation de la procédure inscrite à l'article 11⁵⁴. L'ensemble de ces raisons et le risque qui faisait courir cette disposition aux perspectives d'élargissement de l'Union militaient pour une rectification de l'article 88-5 C dont le « caractère éminemment circonstanciel » n'échappait à personne⁵⁵.

En second lieu, la faveur de la révision

În al doilea rând, în favoarea revizuirii din iulie 2008, articolul 88- C a făcut obiectul unei amenajări destinată să creeze o alternativă la referendumul de aderare și, în consecință, să permită din nou parlamentarilor să aprobe sau nu un tratat de aderare²⁵. Deschiderea acestei proceduri având tradiție pentru ea, dezvăluie chiar o inițiativă parlamentară. Dispozitivul aplicabil pe viitor este inspirat din raportul privind modernizarea instituțiilor înmănat Președintelui Republicii²⁶. Pe lângă calea referendară, calea parlamentară poate fi folosită în măsura în care este dreptul fiecărei adunări de a vota o moțiune în termeni identității majorității de trei cincimi pentru ca Parlamentul reunit în Congres să se poată pronunța „conform procedurii prevăzute în al treilea alineat al articolului 89”²⁷. În definitiv, revine Președintelui Republicii dreptul de a înlocui sau nu autorizația parlamentară.

Totul se desfășoară ca și cum, forma care aduce fondul a luat în considerare riscurile care făceau orice operațiune referendară să se desfășoare pentru cel care este instigatorul ei, articolul 88-5 C făcea oficiu de mecanism permițând actorilor constituționali să se îndeapărteze unii pe alții. Articolul 88-7 C are merit de claritate pentru el.

B) Noul Parlament francez, cenzor al modificării regulilor de adoptare a actelor de drept derivat

În urma tratatului constituțional, tratatul de la Lisabona inovează instaurând o procedură de revizuire simplificată grație invenției unei clauze pasagere generale prevăzută în articolul 48-6 TUE. Aceasta permite instilarea supleței într-un ansamblu care conține douăzeci și șapte de State membre, neavând pretenția la ratificarea modificărilor proiectate. Totuși, ea nu are valoare decât pentru dispozițiile din cea de-a treia parte a TFUE „referitoare la politicile și acțiunile interne din Uniune”. Procedura imaginată permite Parlamentelor naționale să se exprime fără ca ea să fie automată, știind că ele dispun de puterea de a se opune unei revizuirii a tratatelor. Astfel, articolul 48-7 TUE *in fine*

de juillet 2008, l'article 88-5 C a fait l'objet d'un aménagement destiné à créer une alternative au référendum d'adhésion et par conséquent de permettre à nouveau aux Parlementaires d'approuver ou non un traité d'adhésion⁵⁶. L'ouverture de cette procédure ayant la tradition pour elle relève même d'une initiative Parlementaire. Le dispositif désormais applicable est inspiré du rapport sur la modernisation des institutions remis au Président de la république⁵⁷. A côté de la voie référendaire, la voie Parlementaire peut être utilisée dans la mesure où il appartient à chaque assemblée de voter une motion en termes identiques à la majorité des trois cinquièmes pour que le Parlement réuni en Congrès puisse se prononcer « selon la procédure prévue au troisième alinéa de l'article 89 »⁵⁸. Il revient en définitive au Président de la république de relayer ou non l'autorisation Parlementaire.

Tout se déroule comme si, la forme emportant le fond eu égard aux risques que fait courir toute opération référendaire pour celui qui en est l'instigateur, l'article 88-5 C faisait office de mécanisme permettant aux acteurs constitutionnels de se défausser les uns sur les autres. L'article 88-7 C a pour lui le mérite de la clarté.

B) Le Parlement français nouveau censeur de la modification des règles d'adoption d'actes de droit dérivé

A la suite du traité-constitutionnel, le traité de Lisbonne innove en instaurant une procédure de révision simplifiée grâce à l'invention d'une clause passerelle générale prévue à l'article 48-6 TUE. Elle permet d'instiller de la souplesse dans un ensemble comprenant vingt-sept Etats membres, en n'exigeant pas de ratification des modifications projetées. Toutefois, elle ne vaut que pour les dispositions de la troisième partie du TFUE « relative aux politiques et actions internes de l'Union ». La procédure imaginée permet aux Parlements nationaux de s'exprimer sans que cela soit automatique, tout en sachant qu'ils disposent du pouvoir de s'opposer à une révision des traités. Ainsi, l'article 48-7 TUE *in fine* dote les Parlements nationaux d'attributions d'une

dotează Parlamentele naționale cu atribuții de o intensitate fără măsură comună cu cele care dețin controlul subsidiarității dreptului derivat.

Tratatul de la Lisabona consolidează puterea acestor Parlamente deoarece cererea Germaniei a înăsprit regimul aplicabil cooperării în materie de drept al familiei „acordând drept de veto oricărui Parlament național, în șase luni, la întâlnirea propunerilor de decizie care determină aspectele de drept al familiei având o incidență transfrontalieră”²⁸. Această dorință a motivat redactarea articolului 81-3 TFUE.

Astfel, fiecare Parlament posedă un drept de veto atunci când Consiliul European adoptă o decizie europeană care fie autorizează Consiliul să hotărască majoritatea calificată, pe când unanimitatea se aplică până atunci, fie autorizează recursul la procedura legislativă obișnuită²⁹, în timp ce până atunci se aplica o procedură specială. Trecerea de la o modalitate legislativă la alta care se referă la adoptarea actelor de drept derivat este suspendată în absența opoziției unui singur Parlament național într-un termen de șase luni. În caz contrar, decizia europeană nu poate fi adoptată.

Prin intensitatea sa, dreptul de opoziție al articolelor 48-7 TUE și 81-3 TFUE nu putea beneficia de Parlamentul francez fără o revizuire a Constituției. Constituentul a rezolvat aplicarea sa pe calea bicameralismului egalitar. Articolul 88-7 C prevede că o moțiune adoptată de cele două adunări îi permite Parlamentului francez să se opună unei revizuirii simplificate a tratatului, fără ca el să trebuiască să o motiveze. Spre deosebire de articolul 88-6 C și de articolul 88-4 C, doar exprimarea unitară a Parlamentului are valoare. Articolul 88-7 C, ca și articolul 88-5 C, se inspiră din articolul 89 C referitor la revizuirea Constituției, plasând cele două adunări la același nivel. Moțiunea care se opune revizuirii simplificate a tratatelor trebuie să fie votată în termeni identici în ședință publică. Aceasta nu poate face obiectul unei navete, nici al unor amendamente, ea este menită să facă obiectul unui vot de aprobare sau de respingere dar nu poate fi modificată în niciun caz. Această particularitate reiese din

intensité sans commune mesure avec celles qu'ils tiennent au titre du contrôle de la subsidiarité du droit dérivé.

Le traité de Lisbonne renforce le pouvoir de ces Parlements, puisqu'à la demande de l'Allemagne il a durci le régime applicable à la coopération en matière de droit de la famille « en accordant un droit de veto à tout Parlement national, dans les six mois, à l'encontre des propositions de décision déterminant les aspects du droit de la famille ayant une incidence transfrontière »⁵⁹. Cette volonté a motivé la rédaction de l'article 81-3 TFUE.

Ainsi chaque Parlement possède un droit de veto lorsque le Conseil européen adopte une décision européenne autorisant soit le Conseil à statuer à la majorité qualifiée, alors que l'unanimité s'appliquait jusque là, soit le recours à la procédure législative ordinaire⁶⁰, alors qu'une procédure spéciale s'appliquait jusque là. Le passage d'une modalité législative à une autre s'agissant de l'adoption des actes du droit dérivé est suspendu à l'absence d'opposition d'un seul Parlement national durant un délai de six mois. Dans le cas contraire, la décision européenne ne peut être adoptée.

Par son intensité, le droit d'opposition des articles 48-7 TUE et 81-3 TFUE ne pouvait bénéficier au Parlement français sans une révision de la Constitution. Le constituant a tranché la question de sa mise en œuvre en suivant la voie du bicamérisme égalitaire. L'article 88-7 C prévoit qu'une motion adoptée par les deux assemblées permet au Parlement français de s'opposer à une révision simplifiée du traité, sans qu'il ait à motiver celle-ci. A la différence de l'article 88-6 C et de l'article 88-4 C, seule l'expression unitaire du Parlement vaut. L'article 88-7 C, comme l'article 88-5 C s'inspire de l'article 89 C relatif à la révision de la Constitution, en plaçant les deux assemblées sur un pied d'égalité. La motion s'opposant à la révision simplifiée des traités doit être votée en termes identiques en séance publique. Celle-ci ne peut faire l'objet ni d'une navette ni d'amendements, elle a vocation à faire l'objet d'un vote d'approbation ou de rejet, mais ne peut en aucun cas être modifiée. Cette particularité

tehnica parlamentară a moțiunilor practicate în fața camerelor, ca ele să preia inițiativa de a supune un proiect de lege referendumului prevăzut de articolul 11 C sau când Adunarea națională dorește să pună în aplicare o moțiune de cenzură pe baza articolului 49-3 C.

Dacă recursul la moțiune este potrivit, fiind vorba de o exprimare a unui veto, atragerea articolului 89 C este discutabilă pentru că articolele 48 TUE și 81-3 TFUE prevăd intervenția Parlamentului nu în calitate de autoritate participantă la procesul de revizuire a Constituției, ci în calitate de autoritate participantă la procesul de revizuire a tratatelor. Altfel spus, articolul 88-6 C ar fi trebuit să se inspire din articolul 53 care prevede în esență ratificarea unui tratat conform procedurii legislative obișnuite. În consecință, Adunarea națională ar fi putut avea ultimul cuvânt. Pentru a afla mai ușor aderarea Senatului la revizuirea Constituției, dispozitivul reținut încredințează o putere identică celor două adunări.

Punerea în aplicare a articolului 88-7 C poate întâlni diverse obstacole. Pe lângă „veto la veto” deținut de Senat, fondul de putere recunoscut Parlamentului trebuie manevrat în mod delicat din motive interne și externe. Pe plan interior, după cum sublinia un deputat al majorității, adoptarea de către două adunări a unei moțiuni care nu-l recunoaște ca Președinte al republicii pe cel care a „luat parte la un vot unanim al Consiliului European pentru a extinde câmpul de voturi la majoritatea calificată la Bruxelles (...) pare destul de improbabilă”³⁰. Pe plan european, forța puterii acordate Parlamentului francez poate crea inhibiții și o poate reține pentru a face uz de ea, având de suportat responsabilitatea unui eventual blocaj instituțional și a unei poziții contrare celei ale ansamblului de Șefi de Stat și de guvern. Parlamentul francez, ca orice alt Parlament național, va ezita fără îndoială să fie în același timp la originea unei crize instituționale și suspectat de constituirea unui obstacol izolat de integrarea europeană.

În ciuda acestor rezerve, articolele de la 88-4 C la 88-7 C îmbogățesc gama intervenției

ressort de la technique Parlementaire des motions pratiquée devant les chambres, qu’elles prennent l’initiative de soumettre un projet de loi au référendum prévu à l’article 11 C ou quand l’Assemblée nationale souhaite mettre en œuvre une motion de censure sur la base de l’article 49-3 C.

Si le recours à la motion est approprié s’agissant de l’expression d’un veto, l’attraction de l’article 89 C est discutable parce que les articles 48 TUE et 81-3 TFUE prévoient l’intervention du Parlement non en qualité d’autorité participant au processus de révision de la Constitution mais en qualité d’autorité participant au processus de révision des traités. Autrement dit, l’article 88-6 C aurait dû s’inspirer de l’article 53 C prévoyant pour l’essentiel la ratification d’un traité selon la procédure législative ordinaire. En conséquence, l’Assemblée nationale aurait pu avoir le dernier mot. Pour rencontrer plus facilement l’adhésion du Sénat à la révision de la Constitution, le dispositif retenu confie un pouvoir identique aux deux assemblées.

La mise en œuvre de l’article 88-7 C est susceptible de rencontrer divers obstacles. Outre le « veto au veto » détenu par le Sénat, le fond du pouvoir reconnu au Parlement est d’un maniement délicat à la fois pour des raisons internes et externes. Sur le plan intérieur, comme le soulignait un député de la majorité, l’adoption par les deux assemblées d’une motion désavouant le Président de la République, lequel a « pris part à un vote unanime du Conseil européen pour élargir le champ des votes à la majorité qualifiée à Bruxelles (...) paraît bien improbable »⁶¹. Sur le plan européen, la puissance du pouvoir accordé au Parlement français peut créer des inhibitions et le retenir d’en faire usage, ayant à supporter la responsabilité d’un éventuel blocage institutionnel et d’une position contraire à celle de l’ensemble des Chefs d’Etat et de gouvernement. Le Parlement français, comme tout autre Parlement national, hésitera sans doute d’être à la fois à l’origine d’une crise institutionnelle et suspecté de constituer un obstacle isolé à l’intégration européenne.

En dépit de ces réserves, les articles 88-4

parlamentare. Mai mult ca niciodată, faptul parlamentar este o dată europeană. Pentru prima dată în istoria construcției europene, Parlamentul francez se vede recunoscând noi atribuții inserându-se în norma fundamentală din cauza unui tratat, cel de la Lisabona. Fără îndoială, el consideră că este vorba de un omagiu destul de tardiv din viciu în virtute, fiind un spectator al transferurilor importante de competențe consimțite în numele unității europene.

Extrase din Constituția franceză din 4 octombrie 1958

Capitolul XV AL UNIUNII EUROPENE

Articolul 88-4.

Guvernul supune Adunării naționale și Senatului, din momentul transmiterii lor la Consiliul Uniunii Europene, proiectele de acte legislative europene și celelalte proiecte sau propuneri pentru acte ale Uniunii Europene. Conform modalităților fixate de regulamentul fiecărei adunări, soluțiile europene pot fi adoptate, dacă e cazul, în afara sesiunilor, privind proiectele sau propunerile menționate în primul alineat, ca și orice document care provine dintr-o instituție a Uniunii Europene. În sânul fiecărei adunări parlamentare, se instituie o comisie însărcinată cu afaceri europene.

Articolul 88-5.

Orice proiect de lege care autorizează ratificarea unui tratat referitor la aderarea unui Stat la Uniunea Europeană este supus la referendum de către Președintele Republicii. Totuși, prin votul unei moțiuni adoptate în termeni identici de fiecare adunare cu o majoritate de trei cincimi, Parlamentul poate autoriza adoptarea proiectului de lege conform procedurii prevăzute în cel de-al treilea alineat al articolului 89.

[acest articol nu este aplicabil aderărilor care au loc în urma unei conferințe

C à 88-7 C enrichissent la gamme de l'intervention Parlementaire. Plus que jamais le fait Parlementaire est une donnée européenne. Pour la première fois dans l'histoire de la construction européenne, le Parlement français se voit reconnaître de nouvelles attributions s'insérant dans la norme fondamentale en raison d'un traité, celui de Lisbonne. Sans doute considère-t-il qu'il s'agit d'un bien tardif hommage du vice en vertu, spectateur qu'il est des importants transferts de compétences consentis au nom de l'unité européenne.

Extraits de la Constitution française du 4 octobre 1958

Titre XV DE L'UNION EUROPEENNE

Article 88-4.

Le Gouvernement soumet à l'Assemblée nationale et au Sénat, dès leur transmission au Conseil de l'Union européenne, les projets d'actes législatifs européens et les autres projets ou propositions d'actes de l'Union européenne. Selon des modalités fixées par le règlement de chaque assemblée, des résolutions européennes peuvent être adoptées, le cas échéant en dehors des sessions, sur les projets ou propositions mentionnés au premier alinéa, ainsi que sur tout document émanant d'une institution de l'Union européenne.

Au sein de chaque assemblée Parlementaire est instituée une commission chargée des affaires européennes.

Article 88-5.

Tout projet de loi autorisant la ratification d'un traité relatif à l'adhésion d'un État à l'Union européenne est soumis au référendum par le Président de la République.

Toutefois, par le vote d'une motion adoptée en termes identiques par chaque assemblée à la majorité des trois cinquièmes, le Parlement peut autoriser l'adoption du projet de loi selon la procédure prévue au troisième alinéa de l'article 89.

interguvernamentale a cărei convocări a fost hotărâtă de Consiliul European înainte de 1 iulie 2004]

Articolul 88-6.

Adunarea națională sau Senatul pot emite o opinie argumentată privind conformitatea unui proiect de act legislativ european în principiul subsidiarității. Opinia este adresată de către președintele adunării în cauză președinților Parlamentului european, Consiliului și Comisiei europene. Guvernul este informat de acest lucru.

Fiecare adunare poate forma un recurs în fața Curții de Justiție a Uniunii Europene împotriva unui act legislativ european pentru violarea principiului subsidiarității. Acest recurs este transmis Curții de justiție a Uniunii Europene de către Guvern.

La acest sfârșit, pot fi adoptate soluții, dacă este cazul, în afara sesiunilor, conform modalităților de inițiativă și de discuție fixate de regulamentul fiecărei adunări. La cererea a șaizeci de deputați sau a șaizeci de senatori, recursul este de drept.

Articolul 88-7.

Prin votul unei moțiuni adoptate în termeni identici de către Adunarea națională și de către Senat, Parlamentul se poate opune unei modificări a regulilor de adoptare a actelor Uniunii Europene în cazurile prevăzute, sub numele de revizuire simplificată a tratatelor sau de cooperare judiciară civilă, prin tratatul Uniunii Europene și tratatul privind funcționarea Uniunii Europene, așa cum rezultă din tratatul semnat la Lisabona la 13 decembrie 2007.

Bibliografie

D. BLANC, Contribuție la studiul „tratamentul constituțional” european văzut de constituent: puterile Parlamentului francez între continuități și rupturi. Apropo de legea constituțională nr.

[cet article n'est pas applicable aux adhésions faisant suite à une conférence intergouvernementale dont la convocation a été décidée par le Conseil européen avant le 1er juillet 2004]

Article 88-6.

L'Assemblée nationale ou le Sénat peuvent émettre un avis motivé sur la conformité d'un projet d'acte législatif européen au principe de subsidiarité. L'avis est adressé par le président de l'assemblée concernée aux présidents du Parlement européen, du Conseil et de la Commission européenne. Le Gouvernement en est informé.

Chaque assemblée peut former un recours devant la Cour de justice de l'Union européenne contre un acte législatif européen pour violation du principe de subsidiarité. Ce recours est transmis à la Cour de justice de l'Union européenne par le Gouvernement.

À cette fin, des résolutions peuvent être adoptées, le cas échéant en dehors des sessions, selon des modalités d'initiative et de discussion fixées par le règlement de chaque assemblée. À la demande de soixante députés ou de soixante sénateurs, le recours est de droit.

Article 88-7.

Par le vote d'une motion adoptée en termes identiques par l'Assemblée nationale et le Sénat, le Parlement peut s'opposer à une modification des règles d'adoption d'actes de l'Union européenne dans les cas prévus, au titre de la révision simplifiée des traités ou de la coopération judiciaire civile, par le traité sur l'Union européenne et le traité sur le fonctionnement de l'Union européenne, tels qu'ils résultent du traité signé à Lisbonne le 13 décembre 2007.

Bibliographie

D. BLANC, Contribution à l'étude du « traité-constitutionnel » européen vu par le constituant : les pouvoirs du Parlement français entre continuités et ruptures. À propos de la loi

- 2005-204 din 1 martie 2005, *Revista franceză de drept constituțional (RFDC)*, 2005, nr. 64
- F. CHALTIEL, Drept constituțional european, *RFDC*, 2009, nr. 78
- S. PIERRE-CAPS, Adaptarea Parlamentului francez la sistemul comunitar, *RFDC*, 1991
- M. VERPEAUX, Articolul 33, Cum să facilităm intrarea anumitor State în Uniunea Europeană? *Mici afișe*, 14 mai 2008 nr. 97
- F. LUCHAIRE, G. CONAC, X. PRETOT, *Constituția Republicii franceze. Analize și comentarii*, Economica, a treia ediție, 2009
- D. BLANC, Cine face legislația europeană? în *Rolul și locul legii în societatea cunoașterii*, Analele Universității Constantin Brâncuși, 2009, nr. 3, Târgu-Jiu
- constitutionnelle n°2005-204 du 1er mars 2005, *Revue française de droit constitutionnel (RFDC)*, 2005, n°64
- F. CHALTIEL, Droit constitutionnel européen, *RFDC*, 2009, n°78
- S. PIERRE-CAPS, L'adaptation du Parlement français au système communautaire, *RFDC*, 1991
- M. VERPEAUX, L'article 33, Comment faciliter l'entrée de certains États dans l'Union européenne ? *Petites affiches*, 14 mai 2008 n°97
- F. LUCHAIRE, G. CONAC, X. PRETOT, *La Constitution de la République française. Analyses et commentaires*, Economica, 3ème éd. 2009
- D. BLANC, Qui fait la législation européenne ? in *The role and the place of the law in knowledge society*, Annales de l'Université Constantin Brancusi, 2009, n°3, Targu-Jiu

¹ JORF din 26 iunie 1992, pag. 8406.

² JORF din 26 ianuarie 1999, pag. 1343.

³ JORF din 2 martie 2005, pag. 3696.

⁴ JORF din 5 februarie 2008, pag. 2202.

⁵ Acest motiv de contrarietate este avansat de Consiliul constituțional începând cu decizia sa nr. 2004-505 DC din 19 noiembrie 2004 adusă la subiectul tratatului, stabilind o Constituție pentru Europa, *JORF* din 24 noiembrie 2004, pag. 19885. El este exprimat de Consiliul de Stat în opinia sa de la 1 februarie 2001 referitoare la propunerea unui regulament privind brevetul comunitar, *Studii și documente ale Consiliului de Sta*, 2002, pag. 197. Din 2004, Consiliul constituțional afirmă invariabil: „totuși, când angajamentele subscrise acestui final conțin o clauză contrară Constituției, ele repun în cauză drepturile și libertățile garantate din punct de vedere constituțional sau aduc un prejudiciu condițiilor esențiale de exercitare a suveranității naționale iar autorizația de a le ratifica numește asta o revizie constituțională” (considerent 9), decizia nr. 2007-560 din 20 decembrie 2007, tratatul de la Lisabona, *JORF* din 29 decembrie 2007, pag. 21813.

⁶ Această noțiune apare pentru prima dată în considerentul 3 al deciziei 85-188 DC din 25 mai 1985 referitoare la protocolul nr. 6 adițional la Convenția europeană de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, *R.J.C. I*, pag. 224.

⁷ Cf. D. BLANC, Contribuția la studiul „tratului constituțional” european văzută de constituent: puterile Parlamentului francez între continuități și rupturi. Apropo de legea constituțională nr. 2005-204 din 1 martie 2005, *Revista franceză de drept constituțional (RFDC)*, 2005, nr. 64, pag. 845-874.

⁸ Legea constituțională nr. 2008-724 din 23 iulie 2008 de modernizare a instituțiilor din cea de-a Cincea Republică, *JORF* din 24 iulie 2008, pag. 11890.

⁹ În acest sens F. CHALTIEL, Drept constituțional european, *RFDC*, 2009, nr. 78, pag. 373.

¹⁰ L. BURGORGUE-LARSEN, Articol 32, priviri încrucișate, *Mici afișe*, 14 mai 2008 nr. 97, pag. 97.

¹¹ Formula este inserată de legea constituțională din nr. 2004 din 1 martie 2005 devenită necesară în vederea ratificării tratatului constituțional. Curios, ea nu este reluată în februarie 2008 odată cu revizuirea legată de ratificarea tratatului de la Lisabona. Referitor la acest subiect: L. BURGORGUE-LARSEN, *idem*, pag. 98. Lacuna este reparată de constituentul din iulie 2008. În urma revizuirii din 25 ianuarie 1999 legată de data aceasta de ratificarea tratatului de la Amsterdam, guvernul putea „transmite orice document care provine dintr-o instituție a Uniunii Europene”.

¹² Raportul de informare nr. 24 făcut în numele delegației pentru Uniunea Europeană privind evoluția rolului european al Parlamentului francez, 38 octombrie 2009, pag. 14.

¹³ Privind acestea: S. PIERRE-CAPS, Adaptarea Parlamentului francez la sistemul comunitar, *RFDC*, 1991, nr. 6, pag. 223 și s.

¹⁴ Articol 88-4 C.

¹⁵ Exprimarea acestei rezerve apare în proiectul de revizuire prezentat de guvern pentru că acesta folosea termenul de „comitet însărcinat cu afacerile europene”. Însă, „comitetul este marcat mai degrabă de o conotație tehnică, decât de democrație”. F. CHALTIEL, Articol 32, priviri încrucișate, *Mici afișe*, 14 mai 2008 nr. 97, pag. 91.

¹⁶ Cf. Raportul de informare nr. 176 făcut în numele delegației pentru Uniunea Europeană privind evoluția rolului european al Parlamentului francez, 3 februarie 2005, pag. 21 și amendamentul prezentat de R. BADINTER : *JO* dezbateri Senat, ședința din 16 februarie 2005, pag. 994.

¹⁷ Termenul prevăzut inițial de tratatul-constituțional era de șase săptămâni.

¹⁸ Adunarea națională pentru rezolvarea 292 din 27 mai și-a schimbat regulamentul interior cu scopul de a lua în considerare cele două revizuri constituționale din 2008. Senatul a procedat la fel pe 2 iunie 2009.

¹⁹ Articolul 2 din legea constituțională nr. 2005-204 : „Orice proiect de lege care autorizează ratificarea unui tratat referitor la aderarea unui Stat la Uniunea Europeană și la Comunitățile Europene este supus la referendum de către Președintele Republicii” și articolul 4 : „Articolul 88-5, în redactarea sa în vigoare până la intrarea în vigoare a tratatului care stabilește o Constituție pentru Europa, și articolul 88-7 din Constituție nu sunt aplicabile aderărilor care au loc în urma unei conferințe interguvernamentale a cărei convocări a fost hotărâtă de Consiliul European înainte de 1 iulie 2004”. Trebuie să observăm faptul că articolul 4 din legea constituțională nu este direct integrat în corpul Constituției. Cf. raportul Senatului nr. 180 făcut în numele Comisiei de Legi privind proiectul legii constituționale adoptat de Adunarea națională, modificând capitolul XV al Constituției, de P. GÉLARD. Anexă la P.-V din ședința din 9 februarie 2005, pag. 60.

²⁰ Aderările României, Bulgariei și Croației scapă astfel de referendum. Pentru primele două, tratatele de aderare au fost semnate la 25 aprilie 2005, ele au aderat, după cum s-a prevăzut, la 1 ianuarie 2007.

²¹ Decretul nr. 72-243 din 5 aprilie 1972 care decide să supună la referendum un proiect de lege care autorizează ratificarea tratatului referitor la aderare semnat la Bruxelles la 22 ianuarie 1972, *JO* din 6 aprilie 1972, pag. 3499. Statele care participau la tratat erau: Danemarca, Norvegia, Regatul Unit și Irlanda.

²² Subiectul a fost deseori evocat de la dezbaterile parlamentare.. R. BADINTER denunța retragerea „acestui prejudiciu esențial care constituia ratificarea tratatelor internaționale”. *JO* dezbateri Senat, ședința din 16 februarie 2005, pag. 939.

²³ După B. MATHIEU, constituentul ar fi trebuit să prevadă logic, prin analogie, o dezbatere parlamentară. Raportul sus-citat nr. 180, p. 103. La fel, în drept, nimic nu împiedică Guvernul să consacre o dezbatere acestei probleme.

²⁴ M. VERPEAUX, Articolul 33, Cum să facilităm intrarea anumitor State în Uniunea Europeană? *Mici afișe*, 14 mai 2008 nr.97, pag. 102.

²⁵ Privind numeroasele modificări care au avut ca obiect acest articol de la procedura de revizuire: D. DERO-BUGNY, Articolul 88-5, în F. LUCHAIRE, G. CONAC, X. PRETOT, *Constituția Republicii franceze. Analize și comentarii*, Economica, a treia ediție 2009, pag. 1960 și s.

²⁶ *Comitetul de reflecții și propuneri privind modernizarea și reechilibrarea instituțiilor din cea de-a Cincea Republică*, Fayard, Documentația franceză, pag. 60.

²⁷ Articolul 88-5 *in fine*. Majoritatea Congresului este cea de trei cincimi favorabile exprimate.

²⁸ Raportul de informare nr. 562 făcut în numele delegației Adunării naționale pentru Uniunea Europeană privind tratatul de la Lisabona, 8 ianuarie 2008, pag. 69.

²⁹ Cf. D. BLANC, Cine face legislația europeană? în *Rolul și locul legii în societatea cunoașterii*, Analele Universității Constantin Brâncuși, 2009, nr. 3, Târgu-Jiu, pag. 507-520.

³⁰ F. GUILLAUME, JORF, dezbateri ale Adunării naționale din 25 ianuarie 2005, pag. 356.

³¹ JORF du 26 juin 1992, p. 8406.

³² JORF du 26 janvier 1999, p. 1343.

³³ JORF du 2 mars 2005, p. 3696.

³⁴ JORF du 5 février 2008, p. 2202.

³⁵ Ce motif de contrariété est avancé par le Conseil constitutionnel à partir de sa décision n°2004-505 DC du 19 novembre 2004 rendu au sujet du traité établissant une Constitution pour l'Europe, *JORF* du 24 novembre 2004, p. 19885. Il est exprimé par le Conseil d'Etat dans son avis du 1er février 2001 relatif à la proposition de règlement sur le brevet communautaire, *Etudes et documents du Conseil d'Etat*, 2002, p. 197. Depuis 2004, le Conseil constitutionnel affirme invariablement : « toutefois, que, lorsque des engagements souscrits à cette fin contiennent une clause contraire à la Constitution, remettent en cause les droits et libertés constitutionnellement garantis ou portent atteinte aux conditions essentielles d'exercice de la souveraineté nationale, l'autorisation de les ratifier appelle une révision constitutionnelle » (considérant 9), décision n°2007-560 du 20 décembre 2007, traité de Lisbonne, *JORF* du 29 décembre 2007, p. 21813.

³⁶ Cette notion apparaît pour la première fois dans le considérant 3 de la décision 85-188 DC du 25 mai 1985 relative au protocole n°6 additionnel à la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'Homme et des libertés fondamentales, *R.J.C. I*, p. 224.

³⁷ Cf. D. BLANC, Contribution à l'étude du « traité-constitutionnel » européen vu par le constituant : les pouvoirs du Parlement français entre continuités et ruptures. À propos de la loi constitutionnelle n°2005-204 du 1er mars 2005, *Revue française de droit constitutionnel (RFDC)*, 2005, n°64, p. 845 à 874.

³⁸ Loi constitutionnelle n° 2008-724 du 23 juillet 2008 de modernisation des institutions de la Ve République, JORF du 24 juillet 2008, p. 11890.

³⁹ Projet de loi constitutionnelle n°561 modifiant le titre XV de la Constitution, 4 janvier 2008.

⁴⁰ En ce sens F. CHALTIEL, Droit constitutionnel européen, *RFDC*, 2009, n°78, p. 373.

⁴¹ L. BURGORGUE-LARSEN, Article 32, regards croisés, *Petites affiches*, 14 mai 2008 n°97, p. 97.

⁴² La formule est insérée par la loi constitutionnelle du n°2004 du 1er mars 2005 rendue nécessaire en vue de la ratification du traité-constitutionnel. Curieusement, elle n'est pas reprise en février 2008 lors de la révision liée à la ratification du traité de Lisbonne. Sur ce point : L. BURGORGUE-LARSEN, *idem*, p. 98. L'oubli est réparé par le constituant en juillet 2008. A la suite de la révision du 25 janvier 1999 en relation avec cette fois-ci la ratification du traité d'Amsterdam, le gouvernement pouvait « transmettre tout document émanant d'une institution de l'Union européenne ».

⁴³ Rapport d'information n° 24 fait au nom de la délégation pour l'Union européenne sur l'évolution du rôle européen du Parlement français, 38 octobre 2009, p. 14.

⁴⁴ Sur celles-ci : S. PIERRE-CAPS, L'adaptation du Parlement français au système communautaire, *RFDC*, 1991, n°6, p. 223 et s.

⁴⁵ Article 88-4 C.

⁴⁶ L'expression de cette méfiance figure dans le projet de révision présenté par le gouvernement puisqu'il employait le terme de « comité chargé des affaires européennes ». Or, le « comité est plutôt marqué par une connotation de technique que de démocratie ». F. CHALTIEL, Article 32, regards croisés, *Petites affiches*, 14 mai 2008 n°97, p. 91.

⁴⁷ Cf. Rapport d'information n° 176 fait au nom de la délégation pour l'Union européenne sur l'évolution du rôle européen du Parlement français, 3 février 2005, p. 21 et l'amendement présenté par R. BADINTER : *JO* débats Sénat, séance du 16 février 2005, p. 994.

⁴⁸ Le délai initialement prévu par le traité-constitutionnel était de six semaines.

⁴⁹ L'Assemblée nationale par la résolution 292 du 27 mai 2009 a modifié son règlement intérieur afin de prendre en compte les deux révisions constitutionnelles de 2008. Le Sénat a procédé de même le 2 juin 2009.

⁵⁰ Article 2 de la loi constitutionnelle n°2005-204 : « Tout projet de loi autorisant la ratification d'un traité relatif à l'adhésion d'un Etat à l'Union européenne et aux Communautés européennes est soumis au référendum par le Président de la République » et article 4 : « L'article 88-5, dans sa rédaction en vigueur jusqu'à l'entrée en vigueur du traité établissant une Constitution pour l'Europe, et l'article 88-7 de la Constitution ne sont pas applicables aux adhésions faisant suite à une conférence intergouvernementale dont la convocation a été décidée par le Conseil européen avant le 1er juillet 2004 ». Il est à noter que l'article 4 de la loi constitutionnelle n'est pas directement intégré dans le corps de la Constitution. Cf. rapport du Sénat n° 180 fait au nom de la Commission des Lois sur le projet de loi constitutionnelle, adopté par l'Assemblée nationale, modifiant le titre XV de la Constitution, par P. GÉLARD. Annexe au P.-V de la séance du 9 février 2005, p. 60.

⁵¹ Les adhésions de la Roumanie, de la Bulgarie et de la Croatie échappent ainsi référendum. Pour les deux premières, les traités d'adhésion ont été signés le 25 avril 2005, elles ont adhéré comme prévu le 1er janvier 2007.

⁵² Décret n°72-243 du 5 avril 1972 décidant de soumettre à référendum un projet de loi autorisant la ratification du traité relatif à l'adhésion signé à Bruxelles le 22 janvier 1972, *JO* du 6 avril 1972, p. 3499. Les Etats parties au traité étaient : le Danemark, la Norvège, le Royaume-Uni et l'Irlande.

⁵³ Le point a souvent été évoqué lors des débats Parlementaires. R. BADINTER dénonçait le retrait de « cette prérogative essentielle que constitue la ratification des traités internationaux ». *JO* débats Sénat, séance du 16 février 2005, p. 939.

⁵⁴ Selon B. MATHIEU le constituant aurait du logiquement prévoir, par analogie, un débat Parlementaire. Rapport précité n° 180, p. 103. Pour autant, en droit rien n'empêche le Gouvernement de consacrer un débat à cette question.

⁵⁵ M. VERPEAUX, L'article 33, Comment faciliter l'entrée de certains États dans l'Union européenne ? *Petites affiches*, 14 mai 2008 n°97, p. 102.

⁵⁶ Sur les nombreuses modifications dont a fait l'objet cet article lors de la procédure de révision : D. DERO-BUGNY, L'article 88-5, in F. LUCHAIRE, G. CONAC, X. PRETOT, *La Constitution de la République française. Analyses et commentaires*, Economica, 3ème éd. 2009, p. 1960 et s.

⁵⁷ *Comité de réflexion et de proposition sur la modernisation et le rééquilibrage des institutions de la Ve République*, Fayard, La documentation française, p. 60.

⁵⁸ Article 88-5 *in fine*. La majorité au Congrès est celle des trois cinquièmes des suffrages exprimés.

⁵⁹ Rapport d'information n° 562 fait au nom de la délégation de l'Assemblée nationale pour l'Union européenne sur le traité de Lisbonne, 8 janvier 2008, p. 69.

⁶⁰ Cf. D. BLANC, Qui fait la législation européenne ? in *The role and the place of the law in knowledge society*, Annales de l'Université Constantin Brancusi, 2009, n°3, Targu-Jiu, p. 507 à 520.

⁶¹ F. GUILLAUME, JORF, débats de l'Assemblée nationale du 25 janvier 2005, p. 356.